

Blod og vann fra Canterbury

Av Arne J. Larsen †¹

Blant funnene fra de arkeologiske utgravningene på Bryggen i Bergen er en dekorert ampulle av bly². Ampullen har billedfremstillinger som knytter den til erkebiskop Thomas Becket's martyrium i katedralen i Canterbury, England i 1170. Det arkeologiske funnet kaster dermed lys over både kulten rundt denne engelske helgenen i norsk middelalder og over pilegrimen generelt i Bergens middelalder.

En ampulle er en beholder for oppbevaring og transport av hellig blod, vann eller annen væske. Ampuller av sølv og keramikk ble laget fra det 6. årh. e.Kr. for pilegrimer til Det hellige land som ville ta med vann fra Jordan. Da pilegrimsreiser nådde et høydepunkt i andre halvdel av 1100-tallet, ble det en masseproduksjon av billige ampuller av metall på de viktigste pilegrimsstedene i Europa, så også i Canterbury (Spencer 1998, 3).

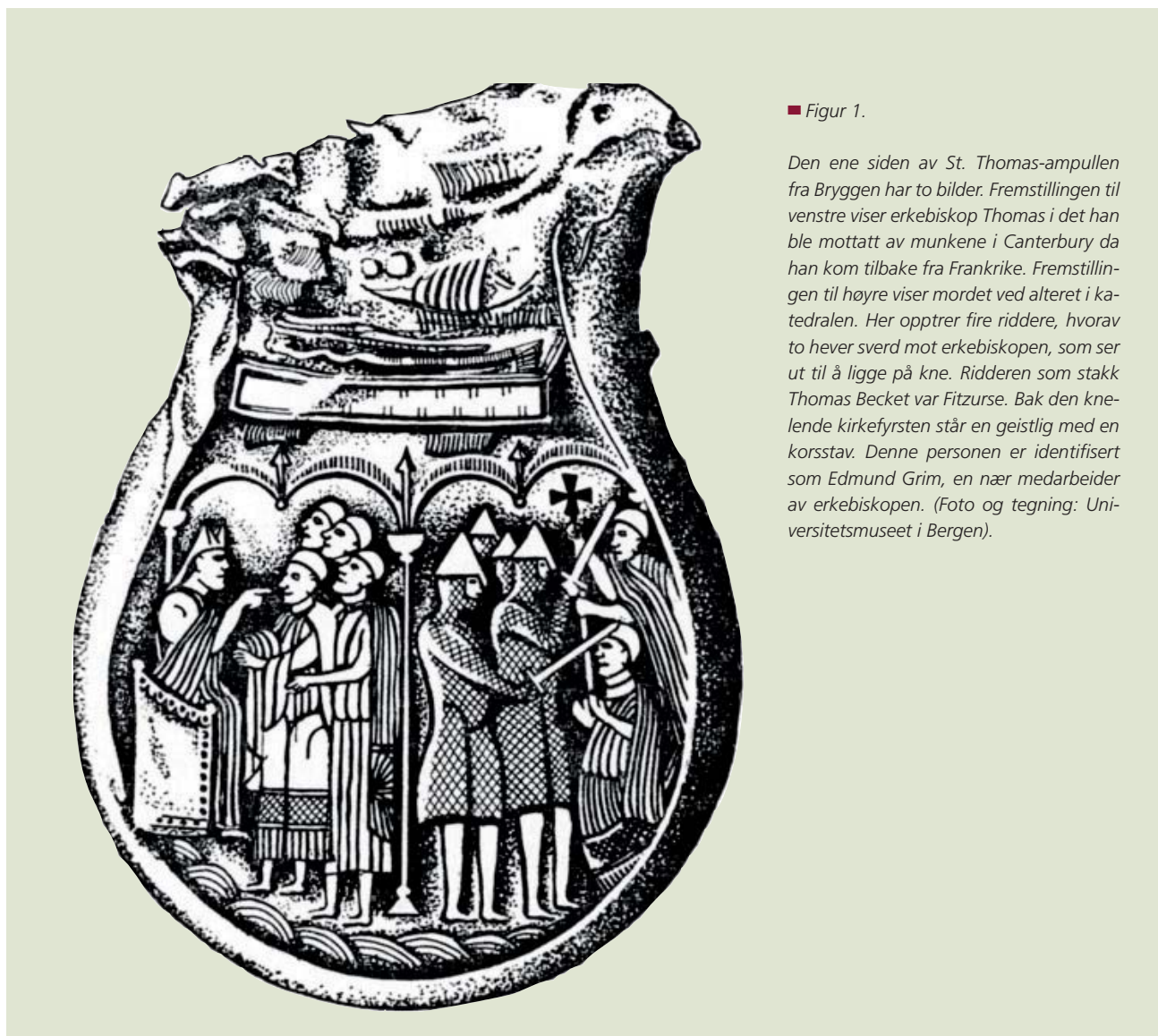
St. Thomas-ampullen funnet på Bryggen er 9,5 cm høy og største diameter er 6,7 cm (fig. 1-2). Ampullen tilhører en type som blir karakterisert som kamskjellformet (Spencer 1998, 41). Hoveddelen av beholderen er satt sammen av to konveks formede blyplater, der det langsetter skjøten mellom dem er brettet ei ca. 1 cm bred og ca. 2 mm tykk blystang. Denne hoveddelen, med billedfremstillingene, smalner øverst av mot et halsparti som igjen utvider seg mot beholderens åp-

ning. Ved overgangen til halsen er det på hver side bevart rester av ei hempe for bæresnor. Åpningen er klempt sammen, men ikke helt lukket. Bortsett fra skader i kantene rundt åpningen er ampullen godt bevart.

Hvem var så denne St. Thomas som ampullen kan knyttes til?

Thomas Becket og mordet i katedralen

Thomas Becket var født i England i 1118 av foreldre innvandret fra

■ Figur 1.

Den ene siden av St. Thomas-ampullen fra Bryggen har to bilder. Fremstillingen til venstre viser erkebiskop Thomas i det han ble mottatt av munkene i Canterbury da han kom tilbake fra Frankrike. Fremstillingen til høyre viser mordet ved alteret i katedralen. Her opptre fire riddere, hvorav to hever sverd mot erkebiskopen, som ser ut til å ligge på kne. Ridderen som stakk Thomas Becket var Fitzurse. Bak den kne-lende kirkefyrsten står en geistlig med en korsstav. Denne personen er identifisert som Edmund Grim, en nær medarbeider av erkebiskopen. (Foto og tegning: Universitetsmuseet i Bergen).

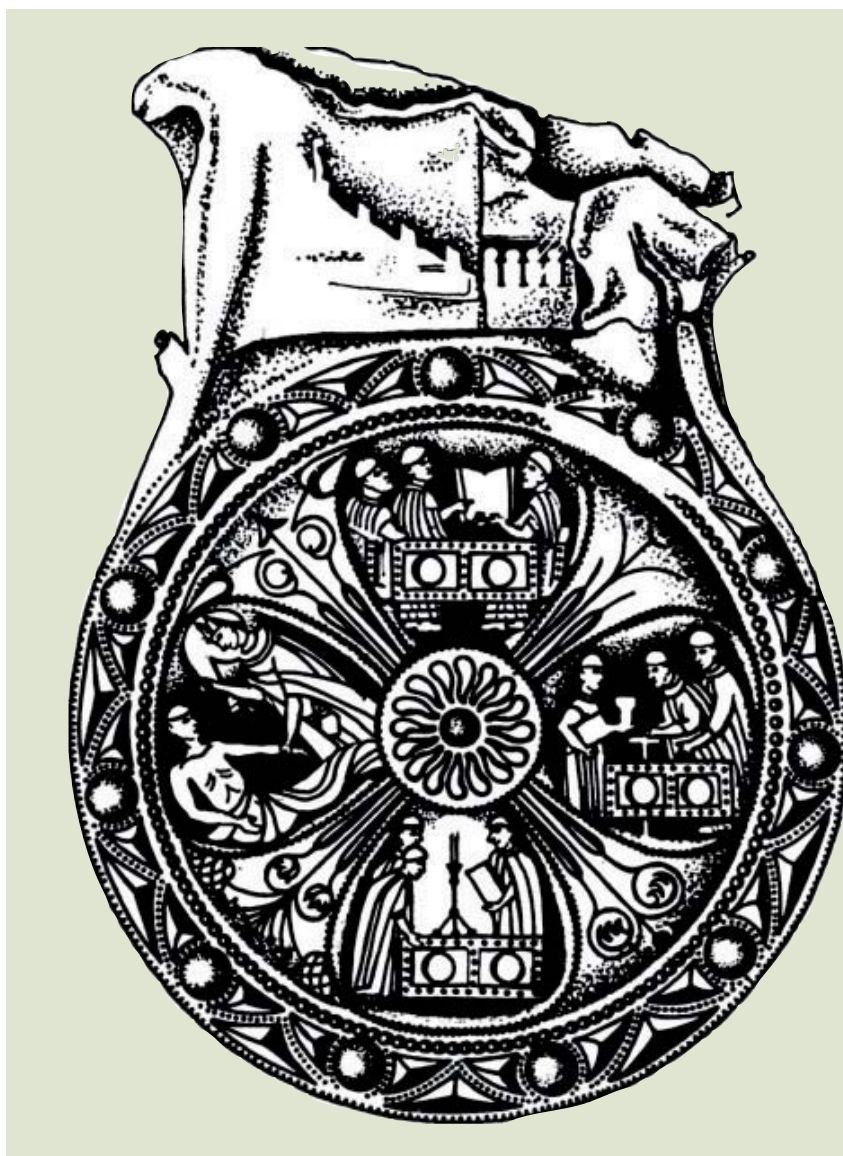
Normandie. Han kom fra en rik familie og fikk en god utdannelse, blant annet i Paris. Etter utdannelsen dro han tilbake til England, hvor han ble opptatt i husholdet til erkebiskop Theobold av Canterbury. Thomas utmerket seg som intelligent og sjarmerende, og med diplomatiske evner. Erkebiskopen sørget for at Thomas på nytt dro til Paris for å studere jus. Da han kom tilbake til Canterbury ble han utnevnt til erkediakon, erkebiskopens nærmeste medhjelper i administre-

ringen av erkebispedømmet.

Da Henrik II i 1154 ble konge i England, introduserte erkebiskopen Theobold Thomas Becket for den nye kongen, og det oppstod straks god kontakt og nære bånd mellom de to. Kongen utnevnte Thomas til rikskansler, en av de høyeste stillingene i statsadministrasjonen. Etter at erkebiskop Theobold døde i 1161 ble Thomas, som ikke var prest, i løpet av to-tre dager ordinert først til prest og deretter til biskop og utnevnt til erkebiskop av Canterbury

fra 2. mai 1162.

Med sin tidligere rikskansler i den høyeste geistlige stillingen i England, tenkte kongen at han lettere ville få makt og innflytelse over den mektige Kirken. Men kongen fikk ikke den forbundsfellen han hadde regnet med i den nye erkebiskopen. En stridssak mellom kongen og Kirken gjaldt jurisdiksjonen over kirkelige ansatte. Kirken hevdet retten til at kirkelige rettsinstanser skulle behandle og dømme i saker som gjaldt de geistlige, noe kong

■ Figur 2.

Den andre siden av St. Thomas-ampullen fra Bryggen er fylt av en blomsterknopp med fire kronblad. På hvert kronblad er det fremstillinger av mirakler ved Becketts grav. Mellom fremstillingene ser vi til høyre to munkers som kommer til Canterbury, den ene med krykke. Fremstillingen til venstre illustrerer historien om Robert Lilford, som ble hardt skadet i et overfall. St. Thomas, i hvite klær, viste seg for Lilford og sa: Hell mitt vann over dine sår. Da skal det ha kommet en Canterbury-pilegrim frem og helte en dråpe Canterbury-vann over sårene, som straks ble leget. På tre av fremstillingene ser vi St. Thomas-skrinet med karakteristiske huller som pilegrimene kunne stikke hodet eller lemmer inn i. (Foto og tegning: Universitetsmuseet i Bergen).

Henrik ville ha slutt på. Som Kirkens leder i England holdt erkebiskop Thomas sterkt fast på det han mente var Kirkens rettigheter. Det oppstod også andre konflikter mellom kongen og erkebiskopen, og Thomas fant det til slutt tryggest å flykte til Frankrike, der han var i seks år. I 1170 kom det til forsoning mellom kongen og erkebiskopen, som 30. november samme året dro tilbake til Canterbury. Den neste måneden skulle bli dramatisk. Erkebiskop Thomas hadde tidligere

ekskommunisert to biskoper som hadde støttet kongen, og nå nektet han å gi biskopene absolusjon. Da kongen fikk vite dette, ble han rasende, og han skal ha kommet med et utbrudd om at noen måtte hjelpe han med å bli kvitt den geskjeftige presten. Fire riddere, som hørte utbruddet, ville oppfylle kongens ønske, og de dro til Canterbury. Om ettermiddagen 29. desember oppspørte de erkebiskop Thomas, som flyktet inn i katedralen. Ridderne fant erkebiskopen ved et alter, og

der drepte de han med mange sverdhugg.

Ifølge helgenlegenden samlet deretter munkene i klosteret ved katedralen opp blod som strømmet fra den døde erkebiskopen. Ut fra undre som skjedde ble det snart fastslått at vann som var blandet med dette blodet hadde helbredende kraft. Alt få dager etter mordet hadde en blind fått synet ved at det over den blindes øyner ble lagt et blodstenket stykke av erkebiskop Thomas' klær. Et annet mirakel skjedde 5. januar, da en prest fra London ble helbredet for lammelse etter å ha drukket en blanding av vann og blod fra den drepte (Gjerløw 1978, 149). Drapet på erkebiskopen vakte en enorm oppsikt og fordømmelse. I 1173, alt tre år etter drapet, ble den myrdede erkebiskopen kanonisert, dvs. av paven erklært som hellig. Året deretter gikk kong Henrik botsgang gjennom gatene i Canterbury, mens munkene pisket kongen med greiner.

St. Thomas av Canterbury og hans undergjørende blod

Pilegrimer hadde dratt til Canterbury, om enn i et lite antall, i århundrer for å ære mindre kjente helgener. Men det var kulten omkring St. Thomas Becket som gjorde Canterbury til et viktig europeisk valfartssted (Webb 2000, 24). Beretningene om blodet fra Canterbury spredte seg raskt i og utenfor England. Kanoniseringen av erkebiskop Thomas, og beretningene om undre som skjedde ved helgenens grav, gjorde Canterbury til et sentralt valfartssted og mål for mange pilegrimsferder. I nesten 350 år var Canterbury det viktigste europeiske pilegrims-mål etter Roma og Santiago de

Compostela (Bradley 2010, 50). Alt i en beretning fra 1174, altså fire år etter drapet og et år etter kanoniseringen, heter det at Beckets grav ble oppsøkt av *konger, prester, baroner, hertuger, fremmede fra utlandet som snakket mange språk, prelater, munkes, eremitter og mengder av reisende til fots. De har med seg små flasker hjem som et vitnesbyrd om reisen* (loc. cit.)

Produksjonen av beholdere for blandningen av blod og vann starter kort tid etter mordet i katedralen (Spencer 1998, 38). Vannet ble opprinnelig distribuert i beholdere av tre, tettet med voks, men etter hvert ble beholderne laget av bly. Beholderne fikk former som lignet eldre ampuller tatt med fra Det hellige land (op.cit. 38). Ampullene fra Canterbury ble produsert i et verksted i katedralen, men det er usikkert om det var munkene der eller vanlige håndverkere som laget beholderne (Webb 2000, 35).

St. Thomas-ampullen funnet i Bergen

En av ampullene fra Canterbury havnet altså på Byggen i Bergen. Begge sidene av ampullen er, som nevnt, dekorert med bilder utført i relieff. Bildene fremstiller på den ene siden erkebiskop Thomas Beckets tilbakekomst til Canterbury og hans martyrium i katedralen (Fig. 1). På den andre siden fremstilles mirakler ved St. Thomas' grav, blant annet en helbredelse ved hellig blod og vann (Fig. 2). På de avbildningene av St. Thomas-ampuller som jeg har hatt adgang til er det ingen nøyaktige paralleller til fremstillingene på ampullen fra Bryggen. Motivene er i hovedtrekkene like, men plasse-

ringen av personer og måten de agerer på, er forskjellig. Spørsmålet er om hver ampulle fikk en individuell utforming eller om det ble laget serier med like fremstillinger.

Kamskjellet som symbol på dåpen og oppstandelsen

Når ampuller knyttet til St. Thomas ble gitt kamskjellform, viser dette tilbake både på antikk og kristen symbolikk. I gresk og romersk mytologi er kamskjellet symbol på kjærlighet og skjønnhet. Den greske gudinnen Afrodite og den tilsvarende romerske Venus ble ifølge mytene født av havet og ført i land på et kamskjell. I kristendommen ble kamskjellet et symbol på dåpen og oppstandelsen og knyttet til Jakob, Jesu disippel³. Jakob ble henrettet i år 44 i Jerusalem. Apostelens levninger ble deretter ifølge legenden fraktet til Spania og gravlagt ved Compostela, som senere, på denne bakgrunn, ble til det viktige pilegrimsmålet Santiago de Compostela (altså Sankt Jakob av Compostela). I billedkunsten er Jakob ofte fremstilt med et skjell i ei snor rundt halsen. Senest fra begynnelsen av 1100-tallet ble merker formet som kamskjell minner som pilegrimene skaffet seg i Santiago de Compostela. Etter som pilegrimsaktiviteten i Europa økte fra 1100-tallet av ble kamskjellet også brukt som generelt symbol på pilegrimsvirksomhet, da pilegrimer benyttet kamskjellet som drikkebeget. Slik ble også kamskjellformen adoptert av den som laget de tidligste pilegrimssuvenirene i Canterbury (Spencer 1998, 41).

En bergenser i Canterbury på 11-1200-tallet?

I Canterbury ble det produsert ampuller i omkring 200 år. Deretter ble ampullene erstattet av merker, som pilegrimen festet på drakten eller hodeplagget. Motiver på ampullene ble overført til merkene (Spencer 1998, 78). Hvor gammel er så ampullen funnet på Bryggen?

Produksjonen av kamskjellformete ampuller opphørte tidlig i Canterbury (Spencer 1998, 43), noe som tyder på at Bryggen-ampullen tilhører en relativt tidlig fase i Thomas-kulten. Det samme gjør detaljer i illustrasjonene på funnet fra Bergen (Fig. 1 og 2). Ridderne bærer spisse hjelmer med nesebeskyttere, og de har på seg lange ringbrynjer. Riddere med kjegleformete hjelmer er fremstilt på flere ampuller fra seint 1100-tall og tidlig 1200-tall, funnet i England (op. cit. 49). Samme type hjelmer og ringbrynjer er for øvrig brukt av ryttere og fotfolk på det broderte Bayeux-teppet som viser forberedelsene til og Wilhelm Erobrerens invarsjon av England i 1066, og slaget ved Hastings samme året. Teppet ble antagelig ferdig et par år etter invarsjonen. Ifølge Spencer gikk spisse hjelmer av bruk omkring 1200 (op.cit. 41).

Ut fra formen på hjelmene tilhører altså ampullen fra Bryggen trolig den tidligste produksjonsfasen av beholdere for det helbredende vannet med blod. Ifølge Spencer (1998, 51) er Bryggen-ampullen en prototype på ampuller som ble laget mellom 1170 og 1220.

Ampullen er etter all sannsynlighet brakt til Bergen av en som har vært på pilegrimsreise til Canterbury. Når fant reisen sted? Da ampul-

■ Fig. 3: Relikvieskrin formet som en "stavkirke", fra Hedalen kirke i Valdres. Skrinet er laget av tre og kledd med dekorerte messingplater. Drapet på erkebiskop Thomas er fremstilt på langsida i nedre del av skrinet, altså "langveggen" på kirkebygningen. Skrinet vist på fotoet er en kopi som tilhører Universitetsmuseet i Bergen. (Foto: Universitetsmuseet i Bergen).

len trolig er produsert mellom 1170 og 1220, er den sannsynligvis kjøpt av en pilegrim i Canterbury på slutten av 1100-tallet eller på begynnelsen av 1200-tallet og neppe mye senere enn 1220. Om ampullen kom til Bergen med én gang kan vi ikke vite. Asbjørn E. Herteig, lederen for utgravningene på Bryggen, har opplyst til Lars Andersson at ampullen

ble funnet i Søndre Søstergården, i kulturlag fra perioden mellom brannene i 1248 og 1332 (Andersson 1989, 57). Ampullen kan ha vært oppbevart hos pilegrimen selv eller en annen i mange år før den havnet i jordmassene på Bryggen en eller annen gang etter 1248 og før 1332.

Vi vet ingenting annet om pi-

legrimen fra Bergen enn at hun eller han må ha kjent til historien om St. Thomas Becket og miraklene som ble knyttet til den drepte erkebiskopen. På bakgrunn av den nære kontakten Norge og Bergen hadde med England på 11-1200-tallet, både gjennom kirkelige institusjoner og ikke minst via handel, må vi regne med at historien om den hellige er-

kebiskopen og hans undergjørende blod relativt raskt etter 1170 også ble kjent blant nordmennene. Det var mange motiver for å dra på en pilegrimsreise. Håpet om og troen på helbredelse av en plage var antagelig særlig viktig når det gjaldt en reise til Canterbury. Dessuten var ampullen som pilegrimen kjøpte og tok med seg hjem noe mer enn en suvenir. Den inneholdt ei dyrebar

væske som både kunne ha helbredende og forebyggende kraft i lang tid, også etter at pilegrimen var kommet hjem.

Pilegrimsferder fra Norge til Canterbury

Hva vet vi så om norsk pilegrimsfart til Canterbury ut fra skriftlige middelalderkilder? Historikeren Ragnhild Bjelland (2000) har regis-

trert tre hendelser eller omtaler som gjelder slike reiser, alle fra 1220- og 1230-årene, altså omtrent fra samme tid som Bryggen-ampullen må være kjøpt.

Den første hendelsen står i Håkon Håkonssons saga, der det blir fortalt at kong Håkons skip (i 1225) møtte skipet til John Stål utenfor Jæren, og at han da *hadde faret til den hellige Tomas erkebiskops voka*

■ Fig. 4: St. Thomas Becket fra alterskapet i Lurøy kirke, Nordland. Alterskapet, som er datert til 1450-1490, har fire helgenfigurer. To kan knyttes til England og to til Norge. Regnet fra venstre står først St. Thomas, deretter den norske helgenkongen St. Olav, så St. Magnus orknøyjarl og lengst til høyre den engelske helgenkongen St. Edmund. Alterskapet kom i 1835 inn til daværende Bergens Museum og står nå i Kirkeutstillingen ved Universitetsmuseet i Bergen. (Foto: Universitetsmuseet i Bergen).

(HH 1914, 134, Bjelland 2000, 81). En annen skriftlig kilde gir utfyllende opplysninger om denne Canterbury-fareren. Den 4. august 1225 utstedte kong Henrik III av England et pass til den norske kjøpmannen Johannes Stel, som får tillatelse til å komme til England med skip og varer inntil jul (RN I, nr. 517, Bjelland op.cit.). Johannes Stel, som høyst sannsynlig er den latiniserte navneformen på lendmannen Jon Stål (RN I, nr. 517, HH 1914, 134), har altså tydeligvis kombinert handelsreisen med en pilegrimsferd.

Den andre omtalen kommer fem år senere. Den 4. oktober 1229 sendte den samme kong Henrik III en instruks til fogdene i Ipswich om at et beslaglagt norsk skip *skal frigis, og de ombordværende med sine saker skal passere fritt, da de er kommet til England på pilegrimsferd* (RN I, nr. 590, Bjelland op.cit., 78f). I England var det flere små valfartssteder, men det er mest sannsynlig at de norske pilegrimene var på vei til Canterbury.

Den tredje omtalen av norsk pilegrimsferd til Canterbury gjelder Skule jarl, som den 25. juni 1232 fikk et leidebrev, igjen fra samme kong Henrik III. Jarlen og hans menn fikk frem til påske 1233 leide til å dra til St. Thomas grav i Canterbury (RN I, nr. 615, 198, Bjelland op.cit., 80). Men Skule jarl ville ikke bare til Canterbury, han ville tydeligvis også på jorsalferd. Kong Henrik III utstedte nemlig den 22. juni 1235 igjen et leidebrev til Skule slik at han fritt kunne reise til England på vei til og fra Det hellige land. Brevet var gyldig til Mikkelmess 29. september 1236 (RN, I nr. 646). Det har blant norske

historikere vært reist tvil om jarlens reelle intensjon med pilegrimsplanene. Men i og med at Skule to ganger søkte den engelske kongen om leide til å reise i England, må vi kunne gå ut fra at den mektige jarlen har ønsket og følt behov for å besøke både St. Thomas grav og Jerusalem. Bakgrunnen og motiveringen for en pilegrimsferd til Canterbury kan bl.a. ha vært at Skule følte stor respekt for St. Thomas Becket og det han hadde stått for. Historikeren Narve Bjørgo skriver: *Gjennom heile sitt liv hadde Skule Bårdsson eit nært, og visseleg religiøst fundert forhold til kyrkja, både til geistlege institusjonar og til geistlege ombodsmenn.* Bjørgo opplyser også at i 1226 vart jarlen alvorleg sjuk, og ei tid syntest det å gå mot slutten. Både ærefrykt for St. Thomas og hjelp mot sykdom kan altså ha vært motiver for pilegrimsreiser.

Veiene til Canterbury

Det var dyrt å dra på pilegrimsferd. Det hendte at rikfolk pantsatte gårdene sine til klostre for å kunne dra på slike ferder. Det var også lov for fattigfolk å tigge penger til en pilegrimsreise (Steen 1942, 125).

Den første delen av enhver pilegrimsferd fra Bergen må ha foregått med båt til en engelsk eller kontinental havneby. Fra slutten av 1100-tallet var det livlig handelskontakt mellom Bergen og østengelske havner, og handelsskipene kunne også ta med enkelte passasjerer. De viktigste havnene var Grimsby og King's Lynn. Seilasene foregikk normalt sett bare om sommeren. Men den kanskje vanskeligste og farligste delen av pilegrimsferden kom først

langs veien fra havnebyen til Canterbury. Det var farlig å ferdes på veiene, så pilegrimene dro derfor gjerne flere sammen.

Det kan tenkes at pilegrimene fra Bergen, antagelig tidlig på 1200-tallet, kom med i en gruppe med pilegrimer lik den som skildres i Geoffrey Chaucers verk *The Canterbury Tales* fra slutten av 1300-tallet (Chaucer 1986). Boka handler om en gruppe på omkring 30 pilegrimer som drar fra London til Canterbury. Etter en idé fra en vertshusholder, som følger med på turen, skal hver deltaker fortelle to historier i løpet av reisen. *The Canterbury Tales* forteller praktisk talt ikke noe om selve reisen og steder langs veien. Men det går frem at pilegrimsgruppen består av mennesker fra forskjellige samfunnslag og med ulik sosial status. Høyest på rangstigen er en ridder, og i gruppen var det også med ei priorinne. John Wain (1986) skriver i en introduksjon til en utgave av verket: *The pilgrimage was a social leveller.*

På kontinentet ble det tidlig lagt til rette for pilegrimer både ved å utbedre veier og å etablere spise- og overnattingsteder (Steen 1942, 126). Det er sannsynlig at det på veiene til Canterbury var tilsvarende tilbud for pilegrimer. Tilstrømmingen av pilegrimer skapte et stort behov for ulike overnattingsteder. De mest prominente pilegrimene ble innkvartert i gjestehus ved katedralen og i klostre, andre tilreisende måtte finne overnattingsteder i nærheten. Syke og fattige pilegrimer kunne være på sykehus. De som hadde råd kunne ta inn på vertshus som var bygd av biskoper eller ab-

beder (Webb 2000, 170). Dersom Skule jarl noen gang virkelig kom til Canterbury, bodde han trolig i et av gjestehusene ved katedralen.

St. Thomas-kulten i Norge

St. Thomas av Canterbury ble en populær helgen i Norden, særlig i Norge og på Island (Liebgott 1982, 195). Ampullen funnet på Bryggen viser til et enkeltmenneskes tiltro til St. Thomas. Innenfor det offisielle kirkelivet i Norge ble denne engelske helgenen og hans liv også markert. Både Tynset kirke og Feiring kirke i Eidsvoll var vigslet til St. Thomas. Når det gjelder en tredje kirke, Thomaskirka på Filefjell, er det usikkert om den var vigslet til Thomas Becket eller til apostelen Thomas. Uklarheten skyldes at det har vært tradisjon for å holde messe i kirka 2. juli, som var dagen for vigilien eller innledningen av apostelen Thomas' liturgiske festdag 3. juli. Thomas Becket's store liturgiske festdag var 29. desember, men der var også en festdag for han den 7. juli.

Ved utgravninger i Lom stavkirke ble det i 1973 funnet en pergamentrull med tekst og neumer, dvs. den tids noter, fra en liturgisk sekvens eller festhymne til St. Thomas Becket: *Aquas plenas amaritudine*. Funnet er datert til første halvdel av 1200-tallet (Gjerløw 1978, 133). Både teksten og melodien er sannsynligvis skrevet av Benedict av Peterborough. Han var munk i Christ Church, altså klosteret ved katedralen i Canterbury, da erkebiskop Thomas ble myrdet. I sekvensens tekst blir St. Thomas sammenlignet med patriarker og profeter, og den skildrer også mirakler ved graven

hans (Gjerløw 1978, 149, Ommundsen 2001).⁴

Mordet på erkebiskop Thomas er også fremstilt på et relikvieskrin i Hedalen stavkirke i Valdres, Oppland (Fig. 3). Det fremstilte scenebildet er forskjellig fra det som finnes på ampullen. Men det er én likhet mellom fremstillingene, og det er at på begge står *klerken Edward Grim med kors i haanden* bak den knelende erkebiskopen (Nicolaysen 1890, 164). Nicolaysen peker på at *den dragt, hvori drabsmændene her optræde, er væsentlig den samme, som sees paa Bayeuxbroderiet og vedblev gjennem det 12te hundrebaar* (op.cit. 162). På grunn av detaljer ved andre figurer på skrinet som ikke er eldre enn begynnelsen av 1200-tallet, kommer Nicolaysen til at skrinet kan dateres til ca. 1230 (loc. cit.). Fordi skrinet er laget av furu og ikke eik som utenlandske gjenstander, mener Nicolaysen at skrinet er *et indenlandsk arbeide* (op.cit. 161). Det er også fra norsk middelalder bevart ikonografiske fremstillinger av St. Thomas Becket, bl.a. fra Lurøy kirke i Nordland (Fig. 4).

Pilegrimer til og fra Bergen

Foruten St. Thomas-ampullen fra Canterbury er det i Bergen gjort fem arkeologiske gjenstandsfunn som kan knyttes direkte til pilegrimsreiser rundt om i Europa. Ved utgravningene på Bryggen ble tre pilegrimsmerker i 1964 funnet sammen i lag mellom bybrannene i 1248 og 1332 (Andersson 1989, 100). Merkenes dokumenterer pilegrimsreise til Tyskland og Italia, henholdsvis til De hellige tre kongers skrin i Köln, til Peter- og Paulus-helligdommene i Roma og til Det under-

gjørende krusifikset i Lucca⁵. Da de tre merkene er funnet samlet, er det nærliggende å tro at en og samme pilegrim har vært innom både Köln og Lucca på vei til eller fra Roma. De to andre pilegrimsmerkene funnet i Bergen kom for dagen ved arkeologisk arbeid før 1905 og i 1908 i den sørligste delen av Bryggen. Begge merkene dokumenterer pilegrimsfart til Frankrike, henholdsvis til St. Martin av Tours⁶ og til Maria-helligdommen i Rocamadour⁷.

Arkeologiske funn dokumenterer altså at pilegrimer som har besøkt helligdommer både i Italia, Tyskland, Frankrike og England har kommet til Bergen. Kanskje var det bergensere som hadde vært på vandring. Men vi kan heller ikke se bort fra at noen av pilegrimene var kommet til Bergen for å oppsøke byens egen helligdom og pilegrims-mål: Den hellige Sunnivas skrin i Kristkirken på Holmen.

Ampullen og pilegrimsmerkene funnet på Bryggen er personlige gjenstander som, sammen med runeinnskriftene fra utgravningene, representerer en åndelig dimensjon i det arkeologiske funnmaterialet. For det meste tilhører materialet ellers det praktiske og dagligdags livet i middelalderbyen. Men et enkeltfunn som en blyampulle fra slutten av 1100-tallet eller tidlig på 1200-tallet, med illustrasjoner fra St. Thomas Becket's martyrium, gir oss innblikk i middelaldermenneskets tro og håp. Gjennom den medbrakte væsken fra England til Norge ville, både pilegrimen selv og andre, i lang tid kunne ha glede og nytte av velgjørende og helbredende blod og vann fra Canterbury.

Litteratur

- Andersson, L. 1989. Pilgrimsmärken och vallfart. Lund. Bjelland, R. 2000. Bot og Bedring. Den norske pilegrimstradisjonen i middelalderen. Hovedfagsoppgave i historie, Høsten 2000, Universitetet i Oslo.
- Bjørge, N. u.å. Skule Bårdsson. Norsk biografisk leksikon. I Store norske leksikon (på nett: http://snl.no/nbl_biografi/Skule_B%C3%A5rdsson/utdypning).
- Bradley, I. 2010. Pilegrimsvandring: en historisk og kulturell reise. Oslo.
- Bugge, A. 1916. Norges historie, Andet bind's andre del, Tidsrommet 1103 – 1319. Kristiania.
- Chaucer, G. 1986. The Canterbury Tales, London. Gjerløw, L. 1978. Thomas Becket og Donatus i Lom kirke. I: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Årbok 1978, 131 – 159, Oslo.
- Grieg, S. 1933. Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo, Oslo.
- Halvorsen, P.B. . u.å. Santiago de Compostela. I Store norske leksikon, http://snl.no/Santiago_de_Compostela
- HH 1914: Haakon Haakonssøns saga. I: Norges Kongesagaer, 1914-utgaven, 57 – 295. Kristiania.
- Hommedal, A.T. 1998. Pilegrimsmärke og pilegrimserferd. I. Anne Ågotnes (red). Tingenes tale. Funn fra Bergen og Vestlandet 1000-1600. Bryggens Museum.
- Koht, H. 1962. Skule Bårdsson. Norsk biografisk leksikon, Bind XIV, 22 – 28, Oslo.
- Koren – Wiberg, C. 1908. Bidrag til Bergens Kulturhistorie. Bergen.
- Liebgott, N-K. 1982. Hellige mænd og kvinder. Wormianum.
- Nicolaysen, N. 1887. Om relikvieregjemmer i norske kirker. Historisk tidsskrift 1890, 141 – 164 Kristiania.
- Ommundsen, Å. 2001. Om Thomassekvensen "Aguas plenas". I: Schola Canto Gregoriano Sola: Aquas Plenas. CD- utgivelse SCGS-2001: Schola Canto Gregoriano Sola.
- RN: Regesta Norvegica I 823 – 1263.1989. Oslo.
- Spencer, B. 1998. Pilgrim souvenirs and secular badges. London.
- Steen, S. 1942. Ferd og Fest. Oslo.
- Sømme, L.S. u.å. Jakobmusling. I Store norske leksikon, <http://snl.no/jakobsmusling>
- Tveite, K. 1965: Tre pilegrimsmarker. *Godbiter fra samlingene* 30. Universitetet i Bergen.
- Webb, D. 2002. Medieval European Pilgrimage, c. 700 – c. 1500. Basingstoke: Palgrave
- Wain, J. 1986. Introduction. I: Chaucer 1986.
- snl.no.
- Pergamentrullen med St. Thomassekvensen er nå i Riksarkivet (RA Løsfunn Lom A 36a). Sekvensen er også innspilt på CD (Schola Canto Gregoriano Sola: Aquas Plenas. SCGS-2001). Det vedliggende teksteftet gjengir hele sekvensen i norsk oversettelse (Ommundsen 2001).
 - Pilegrimsmarket fra Lucca er et 4,3 cm høyt og 3,8 cm bredt krusifiks (Tveite 1965). På merket er inskripsjonen *SLTILUCEII*. Samme type merke er funnet i klosteruinen på Selje, Sogn og Fjordane (Andersson 1989, 99; Hommedal 1998). Merket har funnummer BRM 0 /50364 i Universitetsmuseet i Bergens samlinger.
 - Pilegrimsmarket fra Tours er rundt og med en gjennombrutt fremstilling av St. Martin til hest og en tigger han hjalp. Ifølge legenden viste denne tiggeren seg å være Kristus selv i forkledning. St. Martin, som var biskop av Tours, døde i 397 og ble etter hvert en viktig helgen i Frankrike og i andre land. Tours ble et sentralt pilegrimsmål. Pilegrimsmarket ble funnet før 1905 i Finnegården, en av de sørligste gårdene på Bryggen. Merket er datert til etter 1300 (Andersson 1989, 92ff). Det blir i dag oppbevart i Sankt Annen-Museum, Lübeck, Tyskland.
 - Pilegrimsmarket er seglformet og har en fremstilling av Maria med barnet omkranset av innskriften *SIGLLVM :BEATE : MARIE : DE : ROCAMADOR*. Rocamadour i Sør-Frankrike er kjent som valfartssted fra 1100-tallet. Pilegrimsmarket ble funnet ved utgravninger i den søndre del av bebyggelsen på Bryggen, som ble revet omkring forrige århundrskifte, (Koren-Wiberg 1908, 154 og Grieg 1933, 18). Merket er datert til 1200- eller 1300-tallet (Andersson 1989, 98). Merket har funnummer B 6242a i Universitetsmuseet i Bergens samlinger.

Noter

- Da Arne J. Larsen døde i februar 2012 var manuskriptet "Blod og vann fra Canterbury" levert redaksjonen for Universitetsmuseet i Bergens årbok, og det var avtalt at artikkelen skulle trykkes i 2012. Han hadde fra redaktøren også fått tilbakemelding med innspill og forslag til redigeringer, som de skulle komme tilbake til "når det nærmer seg neste sommer". Arnes kollega Alf Tore Hommedal overtok dette arbeidet i samråd med Arnes kone Gro Mandt.
- Ampullen har funnummer BRM 0 /95070 i Universitetsmuseet i Bergens samlinger.
- Se artiklene til Lauritz S. Sømme: "Jakobmusling" og Per Bjørn Halvorsen: "Santiago de Compostela" på Store norske leksikon nettsted

